

Położenie obiektu i zakres opracowania

Dwór renesansowy w Goli znajduje się w województwie dolnośląskim, powiecie dzierzoniowskim i leży pomiędzy Wzgórzami Krzyżowymi i Wzgórzami Gumińskimi na Pogórzu Sudeckim, około 250 m n.p.m., w pobliżu szosy Niemcza – Dzierżoniów, w odległości 4 km od Niemczy.

Ponieważ całość założenia obejmuje znaczny obszar (ok. 14 ha), niniejsze opracowanie obejmuje teren zajmowany przez budynki, dziedziniec oraz połowę części krajobrazowej z istniejącym stawem oraz jednym z zarośniętych stawów. Fragment ten jest reprezentatywny dla charakteru założenia – połączenia założenia renesansowo-barokowego na tarasie skarpy i parku krajobrazowego u jej podnóża. Pominięta część nosi niżej opisane cechy części krajobrazowej – położenie w dolinie znacznie poniżej tarasu na skarpie, sieć grobli, zasypane i zarośnięte stawy, starodrzew w miejscach położonych wyżej, słabo widoczną sieć ścieżek.

Pomniejszenie zakresu opracowania nie wpływa na: kompozycję założenia, zależności przestrzenne, układ wnętrza i kierunków widokowych itp.

Analiza historyczna.

Dwór renesansowy w Goli wybudowany przez Leonarda von Ronau w 1580 r. (potwierdza to inskrypcja umieszczona na portalu głównym: „W Imię Boga Amen. Dnia 29 lutego 1580 roku Leonard von Ronaw rozpoczął budowlę i dzięki Bogu dachem pokrył) prawdopodobnie na miejscu pierwotnego dworu średniowiecznego i miał charakter obronny, o czym świadczy topografia terenu: wysoka skarpa od zachodu i fosa z wodą od południowego wschodu, a także podwójne mury obronne.

W okresie budowy dworu powstał ogród renesansowy zlokalizowany przed fasadą główną, poprzedzający wjazd na most przerzucony przez fosę z wodą. Ogród renesansowy w Goli był ogrodem kwatrowym, jednosiowym, podporządkowanym budynkowi. O jego powierzchni mówią nam w przybliżeniu pewne elementy założenia: skarpa ograniczająca ogród od zachodu i dwie drogi zlokalizowane od wschodu i południa.

Na początku XVII wieku do wschodniego narożnika dworu dobudowano założony na planie prostokąta budynek czterokondygnacyjny. W tym okresie powstał także ozdobny ogród na dziedzińcu wewnętrznym. Środek tego układu był akcentowany przez istniejące po dziś dzień drzewo. Całkowite prawie zniszczenie dworu, jak też i jego ogrodu wewnętrznego, nie pozwala na odtworzenie układu ścieżek, ale na podstawie odczytanego rzutu parteru oraz otworów drzwiowych prowadzący do ogrodu można sądzić, że było to typowe dla tego okresu założenie zielone w formie kwater (Stępniewska, 1974). Ogród ozdobny na dziedzińcu wewnętrznym miał reprezentacyjne połączenie z budynkiem w postaci trzech dużych arkad z drzwiami od strony zachodniej i oprócz tego kilka wejść w ścianach północnej i wschodniej.

W roku 1678 dwór zostaje przejęty przez Hentschela. Nowy właściciel założenia w tym samym okresie zarządza przekształcenie kwatrowego ogrodu renesansowego na układ barokowy. Podstawą kompozycji tego układu była oś główna przechodząca przez ogród i dwór, kończąca się na stawie w północnej części założenia. Brak jest danych dotyczących powierzchni ogrodu barokowego, bowiem w XVII w. dochodzi także do rozbudowy zaplecza gospodarczego: powstają stajnie i obory. Trudne jest dzisiaj do ustalenia, gdzie znajdowała się granica między budynkami gospodarczymi a ogrodem (Stępniewska, 1974).

Kolejnym właścicielem dworu na początku XVIII w. zostaje rodzina Seidlitzów. W tym okresie powstaje pod skarpą ogród krajobrazowy, charakteryzujący się wyjątkowo piękną lokalizacją. Mógł być on bowiem podziwiany zarówno z wyżej położonego ogrodu na skarpie, jak również z okien samego dworu. Nie istnieje zbyt wiele danych na temat roślin rosnących w ogrodzie krajobrazowym w Goli, ale wiadomo, że łagodny klimat, długi okres wegetacji roślin na Śląsku umożliwiał importowanie wielu roślin, także egzotycznych, które dobrze aklimatyzowały się na tych terenach. Dlatego też ogrody krajobrazowe na Śląsku cechowała duża różnorodność roślin w przeciwieństwie do ziem zlokalizowanych w ostrzejszym klimacie. Na terenie ogrodu krajobrazowego znajdował się grobowiec właścicieli, a także cztery stawy rybne i system grobli. Trudno jest ustalić okres powstania tarasów i schodów biegnących na skarpie od dworu do końca muru na szczycie skarpy, biegnącego na południe (dobrze widoczne są na rycinach z XIX wieku). Owe tarasy były prawdopodobnie wykorzystywane pod uprawy (południowe naświetlenie).

W okresie, kiedy założenie pałacowo – ogrodowe należało do rodziny Siedlitzów, powstał również na wschód od dworu regularny ogród na planie prostokąta otoczony murem, a później obsadzony drzewami.

W 1888 r. dochodzi do przebudowy północno – zachodniej części dworu (mury, brama i przybudówka z attyką)

Ostatnim notowanym prywatnym właścicielem dworu w Goli był baron Christian Moritz von Prittitz und Gaffron (Stępniewska, 1974).

Pałac w dobrym stanie zachował się do lat pięćdziesiątych naszego wieku.

Od lat czterdziestych do lat siedemdziesiątych założenie pałacowo – ogrodowe w Goli należało do PGR-u. Wiadomo, że dziedziniec gospodarczy służył w tych latach do składowania nawozu, skąd mechanicznie był spychany po skarpie do doliny i stawów, co negatywnie wpływało na ich czystość i stan rosnącego tam drzewostanu. Brak konserwacji budynków, niewłaściwa gospodarka stawami prowadzona w owym czasie (niekonserwowane groble zostały przerwane i spowodowały zamulenie stawów i w rezultacie ich zarośnięcie), a także kradzieże elementów architektonicznych pałacu, które miały miejsce później, doprowadziła do powolnej dewastacji obiektu.

Dwór w Goli jest cennym zabytkiem architektonicznym na Śląsku – do XX wieku zachował się w pierwotnej formie dworu obronnego w stylu renesansowym, nie przebudowanego w żadnym późniejszym stylu.

Ocena stanu istniejącego

Założenie dworskie obejmuje: ruiny pałacu z dziedzińcem wewnętrznym, ruiny budynków gospodarczych i muru wzdłuż drogi do Niemczy, przebudowywany budynek pochodzącej z połowy XX wieku obory, dziedziniec gospodarczy oraz pozostałość po dawnym parku krajobrazowym z zachowanym stawem górnym, częściowo zniszczony układ grobli dzielących poszczególne stawy.

Pałac, usytuowany na wzgórzu – naturalnej platformie widokowej, usytuowanej nad zalesioną doliną, jest zrujnowany, od lat pięćdziesiątych naszego wieku pozbawiony dachu, jego mury są pozawalane lub mocno spękane, poprzerastane w niektórych fragmentach przez podrost drzew i krzewów liściastych, obecnie obiekt ten poddany jest generalnemu remontowi i odbudowie.

Dziedziniec wewnętrzny pałacu był pierwotnie ozdobnym ogrodem kwaterowym. Dzisiaj jedyną pozostałością po tym ogrodzie jest okaz *Tilia sp.* (lipa).

Do pałacu można dostać się od strony dziedzińca gospodarczego Fot. nr 1 poprzez stary kamienny most przerzucony przez fosę (obecnie suchą). Południowa część fosy porośnięta jest przez wysoki podrost drzew liściastych.

Do dzisiejszych czasów nie przetrwały ślady po dawnej reprezentacyjnej części dziedzińca gospodarczego, którą był regularny ogród renesansowy, przekształcony następnie w ogród barokowy. Fragment ten jest zachwaszczony, zaniedbany, z dużą ilością gruzu pochodzącego z walącego się pałacu oraz wyburzonych budynków znajdujących się wcześniej na dziedzińcu. W części centralnej dziedzińca zachowała się jednorzędowa aleja składająca się z trzech egzemplarzy *Fraxinus excelsior* (jesion wyniosły), wiodąca od wjazdu do głównej bramy pałacu. Oprócz tego na dziedzińcu nieregularnie rosną egzemplarze starszych drzew takie jak: *Picea abies* (świerk pospolity), *Aesculus hippocastanum* (kasztanowiec pospolity), *Acer pseudoplatanus* (klon jawor), a także krzewy: *Sambucus nigra* (bez czarny), *Rosa sp.* (róża), i podrost *Acer pseudoplatanus* (klon jawor). Dziedziniec od północy zamyka stary mur obronny, ruiny stajni Fot. nr 2 oraz współczesne ogrodzenie z siatki, w którym znajduje się dzisiejszy wjazd. Wschodnią granicę dziedzińca stanowi budynek gospodarczy – obora - wybudowany w XX wieku (obecnie przebudowywany na stajnię). Od południa ten fragment założenia graniczy z byłym parkiem krajobrazowym, zaś od zachodu z budynkiem pałacu i dawną bramą wjazdową Fot.nr 3.

Teren byłego parku krajobrazowego położony jest w głębokiej dolinie. Układ przestrzenny parku uległ zniszczeniu: starodrzew jest obecnie poprzerastany licznym dzikimi drzewami i krzewami liściastymi, całość jest mocno zachwaszczona. Zatarł się także dawny układ dróg i ścieżek (dobrze czytelne są jedynie dwie ścieżki ziemne: ścieżka biegnąca u podnóża skarpy i ścieżka przy południowej granicy, biegnąca wzdłuż suchego koryta strumienia). Na terenie parku znajdują się słupy będące pozostałością po kamiennych ławach, niegdyś otaczających dookoła drzewa (głównie dęby). Brak jest śladów po grobowcu, w którym spoczywali właściciele pałacu (uległ dewastacji), brak też śladów po przepustach między stawami lub mostkach nad nimi.

Z dwóch stawów (na całym terenie było ich cztery) zachował się jedynie ten w części północno-zachodniej Fot. nr 4. Teren nadal podzielony jest groblami, z których

większość jest poprzecinana wyźłobieniami po strumieniu przepływającym przez dolinę.

Skarpa jest silnie porośnięta samosiewem drzew i krzewów liściastych: *Tilia sp.*, *Aesculus hippocastanum*, *Acer pseudoplatanus*, przez co punkty widokowe łączące górny dziedziniec z terenem byłego parku krajobrazowego uległy zatarciu. Do dzisiejszych czasów przetrwały jedynie nieliczne fragmenty po dawnych tarasach i schodach biegnących niegdyś na skarpie

Obecnie na podmokłych terenach parku (pozostałość po dawnych stawach) gatunkami dominującymi są: *Alnus glutinosa* (olsza czarna), *Salix sp.* (wierzba) oraz *Prunus padus* (czeremcha pospolita). Tereny wyżej położone są porośnięte przede wszystkim przez takie gatunki drzew liściastych jak: *Quercus robur* (dąb szypułkowy), *Tilia sp.* (lipa), *Acer pseudoplatanus* (klon jawor), *Aesculus hippocastanum* (kasztanowiec pospolity), *Fagus sylvatica* (buk pospolity). W warstwie średniej występują: *Sambucus nigra* (bez czarny), *Crataegus oxyacantha* (głóg dwuszyjkowy) oraz podrost drzew liściastych. Na terenie byłego parku występują także pojedyncze egzemplarze i małe grupy gatunków ozdobnych: *Pinus strobus* (sosna wejmutka), *Fagus sylvatica 'Purpurea'* (buk pospolity 'Purpurea'), *Pseudotsuga menziesii* (daglezja zielona).

Założenia do rewaloryzacji:

Przedmiotem rewaloryzacji jest wcześniej opisane założenie pałacowo – ogrodowe we wsi Gola.

Program rewaloryzacji w części architektonicznej obejmuje:

- utworzenie w budynku pałacu hotelu, restauracji z zapleczem kuchennym,
- utworzenie w budynku gospodarczym przy bramie zaplecza technicznego dla pałacu – magazyn, śmietnik,
- wykorzystanie ruin obór i stajni (XVII wiek) na kryty basen, na część rekreacyjną: siłownia, fitness, saunę itp. oraz garaż dla gości hotelowych,
- utworzenie w budynku gospodarczym z XX wieku stajni oraz zaplecza obsługującego całe założenie (park maszynowy, garaże dla obsługi itd.),
- budowę na dziedzińcu gospodarczym nowych dróg, podjazdu i parkingu,

Brak szczegółowych informacji na temat wcześniejszego wyglądu ogrodu na dziedzińcu gospodarczym i parku krajobrazowego uniemożliwia ich odtworzenie w formie pierwotnej. Dlatego w pracach projektowych nasz zespół nawiązał do ogólnych zasad, jakie obowiązywały w danych epokach.

Program rewaloryzacji części ogrodowej obejmuje:

- na dziedzińcu wewnętrznym przewidujemy pozostawienie lipy jako dominanty, uzupełnienie wystroju o pnącza, rośliny w pojemnikach oraz fontannę lub wodozbiór ścienny,
- przeznaczenie renesansowego dziedzińca wjazdowego na taras widokowy z możliwością wystawiania stolików kawiarnianych (ogródek letni), usunięcie drzew uszkadzających konstrukcję murów, uzupełnienie wystroju o pnącza i rośliny w pojemnikach,
- utworzenie na dziedzińcu gospodarczym przed fasadą główną pałacu parterowego układu kwatrowego nawiązującego podziałami i formą do niegdyś tam istniejącego ogrodu renesansowego,
- utworzenie na dziedzińcu gospodarczym gabinetu z rzeźbą,
- odtworzenie i przedłużenie na koronie skarpy muru oporowego, stanowiącego granicę południową ogrodu kwatrowego i nadającego mu charakter tarasowy,
- uzupełnienie i odtworzenie alei jesionowej biegnącej od obecnego wjazdu do pałacu,
- wzbogacenie wystroju dziedzińca o elementy rzeźbiarskie,
- odsłonięcie kierunków widokowych ze skarpy w dolinę parku krajobrazowego – usunięcie części młodszych drzew i podrostu,
- utworzenie zejść z dziedzińca do doliny parku krajobrazowego w formie schodów,
- renowacja istniejącego i wytyczenie nowego układu ścieżek i alejek parkowych,
- wybudowanie mostków przez przerwane groble,
- uzupełnienie części krajobrazowej w elementy małej architektury (rzeźby, ławki, oświetlenie itd.),
- wybudowanie na łące poniżej pałacu kortu tenisowego,
- wykorzystanie pozostałej części łąki na miejsce do opalania,
- odizolowanie roślinnością wysoką terenu kortów od zaniedbanej zabudowy wiejskiej (po drugiej stronie strumienia),
- oczyszczenie i zarybienie stawu, wybudowanie pomostu widokowo-wędkarskiego, częściowe obsadzenie jego brzegów roślinnością wysoką w celu zasłonięcia pobliskiej zabudowy i ukierunkowania widoku na wnętrze wsi.

Założenia rewaloryzacyjne dotyczące szaty roślinnej:

- pozostawienie starodrzewu (poza okazami wyraźnie uszkodzonymi i nie nadającymi się do leczenia),
- uzupełnienie dziedzińca gospodarczego o gatunki ozdobne – introdukowane (zgodnie z dobozem roślinnym obowiązującym na Dolnym Śląsku),
- oczyszczenie dziedzińca gospodarczego, skarp i parku krajobrazowego z młodego podrostu drzew liściastych,
- uzupełnienie szaty roślinnej w parku krajobrazowym o drzewa iglaste, krzewy i runo parkowe,
- obsadzenie stawu roślinnością przybrzeżną i wodną.

Spis literatury:

Ciołek G.: Ogrody polskie. Warszawa, 1954.

Lutsch H.: Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien. Breslau, 1889.

Łuczyński R. M.: Zamki i pałace Dolnego Śląska. Wrocław, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 1990.

Majdecki L.: Historia ogrodów. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1972.

Majdecki L.: Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1993,

Ogród, form - symbol – marzenie, praca zbiorowa, Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie, 1999.

Stępniewska B.: Rezydencje na Śląsku w XVIII wieku, pałace, ogrody i parki krajobrazowe. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, 1993.

Materialy wyjściowe

Domaszewska E., Barcki A.: Inwentaryzacja szczegółowa zieleni wysokiej. Warszawa, 2002